

3 Максім Багдановіч як класічны прадстаўнік паэзіі “чыстай красы”

3.1. М. Багдановіч і сусветная літаратура

3.2 Экзістэнцыяльны матывы ў творчасці М. Багдановіча

3.3 М. Багдановіч і мадэрнізм

3.1 М. Багдановіч і сусветная літаратура

М. Багдановіч – прадстаўнік паэзіі “чыстай красы”, яго творчасць ад самага пачатку ацэньвалася як паэзія прыгожага, самых тонкіх і інтымных чалавечых пачуццяў, перажыванняў і адчуванняў. А. Лойка адзначае: “Максім Багдановіч сапраўднай ідэяй свайго жыцця, творчага прызначэння свядома выбраў ідэю служэння высокай мастацкасці, прыгожай форме, майстэрству яе стварэння, прывіцця роднай літаратуры эстэтычнага вопыту высокаразвітых літаратур” [1, с. 40].

Менавіта М. Багдановіч першым загаварыў пра неабходнасць вывучэння беларускай літаратуры ў кантэксце сусветнай, што абумоўлівалася патрэбамі нацыянальнага самавызначэння. З беларускіх крытыкаў пачатку ХХ стагоддзя менавіта М. Багдановіч найбольш надаваў ўвагі творчасці замежных пісьменнікаў, не толькі ўсебакова вывучаў гісторыю і тэорыю сусветнай літаратуры, але і цікавіўся навейшымі тэндэнцыямі ў развіцці прыгожага пісьменства, і, што вельмі важна, навуковымі работамі сучасных літаратараў.

Па-другое, артыкулы М. Багдановіча ўтрымліваюць важныя палажэнні адносна дыялектыкі нацыянальнага і іншанацыянальнага ў працэсе развіцця літаратуры. Пісьменнік у сваіх работах неаднойчы падкрэсліваў значнасць апрабачы на беларускай глебе мастацкіх набыткаў еўрапейскай літаратуры, важную ролю літаратурных сувязей і ўплываў у працэсе эвалюцыі мастацкага слова: “Намагаючыся зрабіць нашу паэзію не толькі мовай, але і духам і складам твораў шчыра беларускай, мы зрабілі б цяжкую памылку, калі б кінулі тую вывучку, што нам дала светавая (найчасцей еўрапейская) паэзія.<...> Было б горш, чым нядбальствам, нічога не ўзяць з таго, што соткі народаў праз тысячы год сабіралі ў скарбніцу светавай культуры” [2, с. 291]. Гэтыя ўстаноўкі М. Багдановіча адпавядаюць і сучасным патрабаванням кампаратывістыкі.

М. Багдановіч вылучаў тых беларускіх пісьменнікаў, якія займаліся перакладамі, папулярызаваннем творчасці замежных літаратараў.

М. Багдановіч быў адным з тых аўтараў, якія закладвалі ў ідэнтыфікацыйны код новай беларускай літаратуры палажэнні пра еўрапейскі характар беларускай культуры і ментальнасці, пра высокі ўзровень развіцця беларускай культуры ў мінулым. М. Багдановіч падкрэслівае заходнееўрапейскі характар беларускай культуры ў часы ВКЛ. М. Багдановіч звяртае ўвагу на геаграфічнае становішча нашай краіны, якая працяглы час выступала як праваднік пэўных ідэй, поглядаў, пэўнай літаратурнай моды.

Менавіта такую ролю выконвала Беларусь у эпоху Сярэднявечча і Рэнэсансу паміж Заходняй Еўропай і Расіяй: “По своим географическим и экономическим (а отчасти и политическим) условиям жизни Белоруссия была связана с Западной Европой, входила в оборот западноевропейской жизни, являлась едва ли не крайней точкой опоры её на востоке” [3, с. 120].

Беларускае адраджэнне бачыцца М. Багдановічу вынікам “агульнаеўрапейскага прагрэсу” (“Белорусы”, “Белорусское возрождение”): “Перад намі ў абліччы гэтай апошняй з’яўляецца не монстр, не рарытэт, не унікум, а глыбока жыццёвая з’ява, якая палягае ў рэчышчы агульнаеўрапейскага прагрэсу” [2, с. 259]. Больш за тое, М. Багдановіч разважае пра сусветнае значэнне беларускай літаратуры “...бо іншы раз таго, што маем мы, не знойдзецца ў іх. І гэта не толькі таму, што ў нас ёсць пісьменнікі зусім асобнага духу... І не толькі таму, што яны апісваюць беларускае, мала дзе вядомае жыццё. <> І ясным робіцца праз гэта, што не толькі нашаму народу, але і ўсясветнай культуры нясе яна свой дар” [2, с. 229].

М. Багдановіч – пісьменнік высокай мастацкай культуры, яго творчасць мае шмат агульнага з творчасцю сусветных прадстаўнікоў літаратуры 20 стагоддзя. В. Максімовіч падкрэслівае: “Прысутнасць шматлікіх кантэкстаў і культурных эпох у творчасці М. Багдановіча відавочная. Антычная і нацыянальная міфалогія, класічныя традыцыі сусветнай паэзіі, новыя этыка-філасофскія адкрыцці літаратуры памежжа стагоддзяў – усё гэта фарміравала агульную светапоглядную і эстэтычную сістэму беларускага паэта” [2, с. 218].

Калі гаварыць пра “ўплывы” на творчасць М. Багдановіча, то трэба, перш за ўсё, назваць антычную літаратуру, творы рускіх паэтаў А. Пушкіна, Ф. Цютчава, А. Фета, пісьменнікаў “рубяжа” стагоддзяў (В. Брусава, К. Бальманта, А. Блока), П. Верлена, Ш. Бадлера, А. Рэмбо. “Умоўна можна прызнаць, што М. Багдановіч быў вучнем названых паэтаў. Але такім, які ні разу не паўтарыў сваіх настаўнікаў, наблізіўшыся да ідэалу паэта паводле П. Верлена”, – адзначае Ул. Конан [3, с. 103]. Таксама нельга не пагадзіцца з наступным выказваннем даследчыка: “...выдатны мастак слова стварае свой паэтычны свет, сваю непаўторную паэтыку, а вопыт іншых яму карысны хіба што ў сэнсе нейкага “штуршка” для ўласнага паэтычнага ўзрушэння” [3, с. 124].

Тыпалагічныя сыходжанні паміж творчасцю М. Багдановіча і рускіх сімвалістаў падрабязна разгледжаны Ул. Конанам [3], П. Васючэнкам [4], В. Максімовічам [2], Т. Чабан [5].

Беларускім літаратуразнаўствам шмат зроблена ў плане асэнсавання творчасці М. Багдановіча ў еўрапейскім кантэксце: работы Ул. Конана, А. Лойкі, В. Каваленкі, І. Багдановіч, П. Васючэнкі, Е. Лявонавай, Т. Чабан, В. Максімовіча.

3.2 “Адвечныя тэмы” ў творчасці М. Багдановіча

У творчасці М. Багдановіча істотнае месца займаюць так званыя “адвечныя” пытанні. Вызначальная тэма зборніка “Вянок” – тэма Жыцця і Смерці. Як адзначае Т. Чабан, гэта тэма пранізвае кожную нізку зборніка: прырода і смерць (“У зачарованым царстве”), гісторыя і смерць (“Старая Беларусь”), радзіма і смерць (“Думы”), горад і смерць (“Места”), мастацтва і смерць (“Вольныя думы”, “Старая спадчына”) [5, с. 469].

На мяжы стагоддзяў у літаратуры, культуры ўвогуле асаблівую моц набылі апакаліптычныя настроі, адчуванне трагічнасці чалавечага быцця, хуткаплыннасці часу, “канца веку”. Такія настроі праявілася і ў паэзіі М. Багдановіча. Гэтаму спрыяла і разуменне М. Багдановічам трагічнасці ўласнага лёсу. В. Максімовіч тлумачыць гэта “імкненнем асобы, якая тонка і балюча ўсведамляе сваю зямную планіду, вызначыць свой быццёвы статус” [2, с. 188].

Вершы М. Багдановіча – пра чалавека, яго сутнасць і прызначэнне. “Па сутнасці, паэзія М. Багдановіча – пратэст супраць смерці, нявечнасці, выклік няўмольнаму часу, прыроднаму парадку светабудовы: (“Жывеш не вечна, чалавек, перыжыві ж ў момант век!”) [5, с. 470].

Экзістэнцыяльныя матывы ў творчасці М. Багдановіча даследаваны Т. Чабан. Вершы М. Багдановіча “Раманс” (Зорка “Венера”), “Не кувай ты, шэрая зязюля”, “Даўно ўжо целам я хварэю і хвор душой”, “Шмат у нашым жыцці ёсць дарог”, “Ужо пара мне дадому збірацца”, “Усё ў жыцці мне даўно ўжо абрыдла” – пра чалавека, яго сутнасць і прызначэнне. Кульмінацыя тэмы жыцця і смерці – цыкл “Каханне і смерць”, незакончаны цыкл “Эрас” і блізкія да іх творы.

Ніхто ў беларускай паэзіі так, як М. Багдановіч, не здолеў апісаць адчуванні цяжарнай Жанчыны. Аналагаў гэтаму феномену цяжка адшукаць і ў сусветнай літаратуры: “Пра каханне Жанчыны ў паэта напісаліся не песні, а паэтычныя драмы і трагедыі. У жаночым абліччы трагічная наканавасць чалавечага быцця адкрываецца больш відавочна” [3, с. 130].

Своеасаблівую інтэрпрэтацыю набывае ў творчасці М. Багдановіча і вобраз Мадонны. Мадонна – традыцыйны вобраз мастацтва і літаратуры: “Вобраз Мадонны – адвечны, глыбокі і загадкавы вобраз рэлігіі, мастацтва, літаратуры, ідэал высокай красы, спасцігнуць які імкнуліся Рафаэль і Мікельанджэла, Дантэ і Петрарка, Пушкін і Дастаеўскі” [5, с. 511]. Такім чынам беларускі паэт уносіў сваё, індывідуальнае, у тлумачэнне “адвечнага” вобразу: “Каханне і смерць” – гэта своеасаблівае “Евангелле ад Мадонны” – унікальнае ў сусветнай літаратуры духоўна-эстэтычнае адкрыццё М. Багдановіча” [5, с. 515].

3.3 М. Багдановіч і мадэрнізм

В. Максімовіч адзначае: “...беларускі мадэрнізм не ёсць толькі вынік пераапрацоўкі знешніх уздзеянняў, а глыбока ўкаранёны ў сваё прамацернае ўлонне, лагічны працяг усяго папярэдняга развіцця” [2, с. 185].

Тыпалагічныя сыходжанні паміж творчасцю М. Багдановіча і рускіх сімвалістаў падрабязна разгледжаны Ул. Конанам [3], П. Васючэнкам [4], Е. Лявонавай [6], В. Максімовічам [2], Т. Чабан [5]. Е. Лявонава падкрэслівае: “Найперш звернем увагу на тое, што М. Багдановіч пакінуў шмат разгорнутых характарыстык сімвалісцкай эстэтыкі, праўда, ці не часцей – ускосных, нават без выкарыстання самога тэрміна «сімвалізм», што, як правіла, не перашкаджае распазнаваць у разважаннях паэта менавіта гэтую літаратурна-мастацкую з’яву” [6, с. 55-56]. Даследчыца ўказвае на з’яўленне характар таленту М. Багдановіча, адзначаючы, што ён апісаў у сваіх артыкулах феномен снабчання [6, с. 55].

Пра мадэрнісцкія тэндэнцыі ў творчасці М. Багдановіча піша і В. Максімовіч. Даследчык адзначае, што сімвал Лебедзя, змешчаны на вокладцы зборніка “Вянок” – не толькі герб Магдалены Радзівіл, фундатаркі зборніка, але і “знак прыгажосці, адзін з ключавых сімвалаў мадэрнізму, яго эмблематычны вобраз, які сімвалізуе Боскае Натхненне, што параджае Красу-Паэзію” [2, с. 188].

У сусветнай “мадэрнісцкай” традыцыі сімвал Лебедзя мае некалькі значэнняў. Лебедзь Вагнера – гэта лебедзь захаду, змяркання. У М. Багдановіча – сімвал прадвесця, світаньня, што ўзыходзіць да элітычнай традыцыі, дзе ён звязаны з вобразам святла ўвогуле (Зеўс, Юпітэр). Знак пытання” [2, с. 188].

Карані мадэрнізму – гэта і эстэтыка панэстэтызму, культ Красы, уяўленне аб абсалютнай аўтаномнасці і самакаштоўнасці мастацтва. “Панэстэтызм – гэта ўяўленне аб эстэтычным як аб глыбіннай сутнасці свету, гэта асэнсаванне і ўспрыманне свету ў эстэтычных катэгорыях” [2, с. 188]. Да мадэрнізму творчасць М. Багдановіча набліжаецца па наступных параметрах. Перш за ўсё, гэта абагаўленне Красы. Краса ў беларускага паэта выступае як усеагульная, глабальная катэгорыя. А менавіта эстэтызацыя Хараства – адна з істотных адзнак мадэрнізму. Паняцце Красы, прыгажосці набыло гучанне ўсеагульнай, глабальнай катэгорыі, стала прадметам абагаўлення. І побач з гэтым абагаўленнем красы – матывы скону, красы смерці, спакушэння смерцю.

Паказальны ў гэтым сэнсе цыкл М. Багдановіча “Каханне і смерць”. “У паэзіі М. Багдановіча навідавоку матывы эстэтызацыі хворасці, нямогласці, завядання. Пранікнёнае адчуванне крохкасці ўсяго живога, хуткага прамінавання красы і разам з тым клопат пра музыкальнасць радка, адмысловую насычаную асацыятыўнасць – усё гэта ўваходзіць у мастацкі свет М. Багдановіча. Цыкл “У зачараваным царстве” выяўляе таксама моманты ірацыянальна-містычнага погляду на светабудову. Нізка “Каханне і смерць” адпаведна сталай традыцыі сімвалізму гранічна збліжае архетыпы Эрасу і Танатасу”, – адзначае П. Васючэнка [4, с. 97].

Істотнай адзнакай мадэрнізму з’яўляецца супрацьпастаўленне прыроды і культуры. Што тычыцца беларускага паэта, то, як заўважае В. Максімовіч, “у М. Багдановіча мы не назіраем дуалістычнага супрацьстаяння

прыроды і культуры, хаосу і космасу. Хутчэй у яго паэзіі адбілася ідэя іх злітнасці, узаемаабумоўленасці, згарманізаванасці” [2, с. 190]. (Нізка “У зачараваным царстве”).

Таксама беларускія вучоныя пішуць пра ўплыў на М. Багдановіча так званых “праклятых” паэтаў Францыі – Ш. Бадлера, А. Рэмбо, П. Верлена, С. Маларме. Найбольш поўна гэта пытанне распрацавана П. Васючэнкам [4]. М. Багдановіча называюць “верленістам” ужо толькі за пераклад дваццаці двух вершаў П. Верлена на беларускую мову. Універсальнай мадэллю светабудовы выступае ў творах М. Багдановіча Эротыка.

Можна гаварыць пра блізкасць светаадчування П. Верлена і М. Багдановіча. Заўважаючы, што “верленаўскі паэтычны свет як бы балансаваў на трагічнай мяжы разрыву эстэтычнага і этычнага, паміж трагічным гуманізмам і дэкадэнцтвам” [2, с. 203], В. Максімовіч мяркуе, што гэта мяжа няўхільна прыцягвала ўвагу М. Багдановіча, але за якую ён не перайшоў: “Яму (Багдановічу – А. М.) была чужой і ўнутрана непрымальнай пропаведзь сатанінскага амаралізму, ніцшэанства, таму што яны знішчаюць красу” [2, с. 204]. Але, разам з тым, М. Багдановіча і П. Верлена родніць “раскрыжаванасць паміж язычніцтвам і хрысціянствам” (В. Максімовіч).

Вобраз каханай неадлучны ў М. Багдановіча ад вобраза Маці. Як і ў А. Блока. В. Максімовіч заўважыў: “Багдановіч усё жыццё захоўваў сімвалічную вернасць мацеры” [2, с. 207].

Але ў паэзіі М. Багдановіча гучаць і бадзёрыя галасы, што здымаюць “праклёны” дэкадансу. Гэта – паэтычны віталізм, адраджэнцкі пафас і слаўтыя рэнесансныя вобразы Мадонаў. “М. Багдановіч, – па словах П. Васючэнкі, – спрычыніўся да стварэння адметнай нацыянальнай мадэлі сімвалізму, у якой дэкадансныя настроі пераплятаюцца з рэнесансавымі” [4, с. 97].

Светапоглядная сістэма М. Багдановіча блізкая да “філасофіі жыцця”. Жыццё, згодна беларускаму паэту, спасцігаецца не праз розум, а праз інтуіцыю, а само жыццё – гэта багацце шматстайных адчуванняў і перажыванняў. Культ стыхіі, інтуітыўнага, спантаннага – паказальная рыса мадэрнізму. М. Багдановіч імкнецца перадаць багацце чалавечых настрояў, непаўторнасць непасрэдных уражанняў, разнастайнасць станаў прыроды.

Уплыў неязычніцтва Ф. Ніцшэ на светапоглядную сістэму М. Багдановіча: “Ідэя высокай эстэтычнай значнасці і жыццёвай самакаштоўнасці “язычніцкага” з’яўлялася важнейшым культурным сімвалам для свядомасці мадэрністаў” [2, с. 204]. Алюзіі да ідэй Ф. Ніцшэ ў вершы “Д. Дзявольскаму” (ідэя “вечнага вяртання”). В. Максімовіч падкрэслівае: “Паэтыка-філасофская сістэма М. Багдановіча, на нашу думку, выяўляе даволі блізкае падабенства з ідэямі “ніцшэанства”, у нечым нагадваючы іх мастацкае пералажэнне. У прыватнасці, цыкл “У зачараваным царстве” ўспрымаецца ў гэтай сувязі як рэпрадуктаваны варыянт міфалагемы ўваскрасення і памірання бога...” [2, с. 192].

Слушнымі падаюцца словы В. Максімовіча: “Выяўляючы генетычную сувязь “міфалогіі” Багдановіча з французскім, з еўрапейскім у цэлым

неаязычніцтвам (комплекс ідэй Ніцшэ), варта падкрэсліць, што Багдановічава ідэалогія і эстэтыка неаязычніцтва маюць іншыя сэнс і арыенціры, якія напрамую выражаюць унутраную патрэбу ўласнай культуры” [2, с. 204]. М.Багдановіч выступаў апалагетам нацыянальнай беларускай культуры.

Відавочны ўплыў імпрэсіянізму ў паэзіі М. Багдановіча. У вершах паэта перададзены асабістыя ўражанні ад навакольнай рэчаіснасці, прыродных з’яў, адценні і нюансы чалавечых настрояў.

Жыццё, згодна беларускаму паэту, спасцігаецца не праз розум, а праз інтуіцыю, а само жыццё – гэта багацце шматстайных адчуванняў і перажыванняў. М. Багдановіч імкнецца перадаць багацце, непаўторнасць непасрэдных уражанняў, разнастайнасць станаў прыроды.

Добра даследавана беларускім літаратуразнаўствам праблема апрабачы М. Багдановічам на беларускай глебе формаў вершаў, выпрацаваных еўрапейскай паэзіяй (санет, трыялет, пентаметр, рандо, актава, тэрцыны), што абумоўлівалася жаданнем “давесці здатнасць нашай мовы да самых строгіх вымог вяршоўнай формы” [7, с. 244].

Такім чынам, М. Багдановіч фармуляваў не толькі актуальныя задачы развіцця беларускай літаратуры, але і нацыятворчага працэсу ў цэлым.

М. Багдановіч стаў заснавальнікам пэўнай традыцыі ў нацыянальнай літаратуры. Яго набыткі адчувальныя ў вершах Ул. Дубоўкі, Ул. Жылкі, Т. Кляшторнага, Я. Пушчы, Н. Арсенневай, А. Разанава, Э. Акуліна.

Літаратура:

1 Лойка, А. Паэт нараджаецца не аднойчы // Багдановіч М. Поўны збор твораў: у 3 т. Т.1. – Вершы, паэмы, пераклады, наследаванні, чарнавыя накіды. – Мн. : Навука і тэхніка, 1991. – С. 7 – 51.

2 Максімовіч, В. Эстэтычныя пошукі ў беларускай літаратуры пачатку 20 стагоддзя / В. Максімовіч. – Мн. : Аракул, 2000. – 351 с.

3 Конан, Ул. Святло паэзіі і цені жыцця: Лірыка Максіма Багдановіча / Ул. Конан. – Мн. : Маст. літ., 1991. – 208 с.

4 Васючэнка, П. Беларуская літаратура пачатку 20 стагоддзя ў кантэксце еўрапейскага сімвалізму / П. Васючэнка // Скарыназнаўства, кнігазнаўства, літаратуразнаўства: матэрыялы III Міжнар. кангрэса беларусістаў «Беларуская культура ў дыялогу цывілізацый» (Мінск, 21 – 25 мая, 4 – 7 снежня 2000 г.). – Мн. : “Беларускі кнігазбор”, 2001. – С. 96 – 101.

5 Чабан, Т. Космас “Вянка” / Т. Чабан // Максім Багдановіч. Поўны збор твораў: у 3 т. Т.1. Вершы, паэмы, пераклады, наследаванні, чарнавыя накіды. – Мн. : Навука і тэхніка, 1991. – 752 с.

6 Лявонава, Е. «Ад сугучча да сугучча... » : Сімвалізм у літаратурна-крытычнай рэцэпцыі Максіма Багдановіча / Е. Лявонава // Агульнае і адметнае: Творы беларускіх пісьменнікаў 20 ст. у кантэксце сусветнай літаратуры. – Мн. : Маст. літ., 2003. – С. 53-65.

7 Багдановіч, М. Беларусы / М. Багдановіч. Поўны збор твораў: у 3 т. Т. 3. – Мн. : Навука і тэхніка, 1995. – 461 с.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ